

„Hiányzik a higgadt hang”

SIMON ADRI BESZÉLGETÉSE GYŐRI LÁSZLÓVAL

Mutasd be, kérlek, a kisgyermek Győri Lászlót! A háború alatt születél. Mik a legelső emlékeid? Hogy emlékszel vissza később az első leírt szavakra, az első versekre, mikor születtek, és főként hogyan, milyen inspirációból? Mit és miért kezdél írni?

– A háború idején születtem, nagy tél volt, sok hó esett, úgy mondják, egészen az ablakig ért. Fölállították a 2. magyar hadsereget, amely egy évvel később, 1943. január legvégén, február elején megsemmisült a Don-kanyarban. Huszonhárom évvel azelőtt, 1919. január 29-én temették Ady Endrét. Én pedig élni kezdtem.

Amikor Buddha meghalt, még évszázadokig mutogatták az árnyékát egy barlangban. Amikor megszülettem, árnyék voltam egy barlangban, öt-hat évbe telt, mire kijutottam a napfényre. Első öt-hat évem árnyék, amelyre nem emlékszem. A háború idején születtem, 1942-ben, de a háború nem hagyott bennem semmi nyomot, amit arról az időről tudok, úgy vagyok vele, mint minden kisgyerek: összemosódik bennem, amire valóban, a magam tudatából emlékszem, azzal, amit apám, anyám, a családom mesélt. Nem tudom, én magam láttam-e, vagy csak úgy mesélték, hogy egy orosz kiskatona rohant be a házba, végigfutott a folyosón, a kövekre folyt a vére hosszú csikokban, nyomában egy tiszt, s ahogy a katona a folyosó végére ért, s már-már az udvarra csapta ki a derékig érő szárnyas ajtót, a tiszt rálőtt, megbicsaklott, úgy zuhant ki holtan az udvarra. Ugyanúgy másik árnyékos emlék, amely nem történet, hanem állókép, amit vizsgálva idéztek föl a szüleim: a román tisztek rúzsolták a szájukat, a tükör előtt illegették magukat; ilyet még sose láttak. Ahogyan erdélyi ismerőseim fölvilágosítottak, a piperkőc román férfiak nem homoszexualitásból, nemi elferdülésből tették, hanem szépelgésből, előkelőségből. Egy másik, egy idegen kultúrát hoztak elénk, amely elborzasztotta őket. Ez a másik világ azonban nem sokáig tartott, elvonultak a tisztek, elvonult a hadsereg, a háborúból csak annyi maradt, hogy a kertben még évekig ásított egy hosszúkás gödör, amelyet parancsra afféle óvóhelynek kellett ásni, mert Orosházát is bombázták az amerikaiak. Az a gödör védett volna meg bennünket, az a néhány szál deszkával, kukoricaszárral, földdel borított bunker, ahová valószínűleg sohasem bújunk, a háború gyorsan elillant a fejünk fölül, már 1944. október 6-án megtörtént a „bejövetel”, ahogy nagyanyám emlegette. A „bejövetel”, nem a felszabadulás. A gödörbe egy alacsony, szélesen elterülő ágazatú almafát ültettek, a gödör még kapóra is jött, nem kellett hozzá külön fáradozni. Az a rétesalmafa a háború emlékét termelte minden nyáron.

Egy kisgyerek még árnyékban él, köd neki a világ, egy almafa többet mond neki, mint az első lépés, az első kiejtett szó.

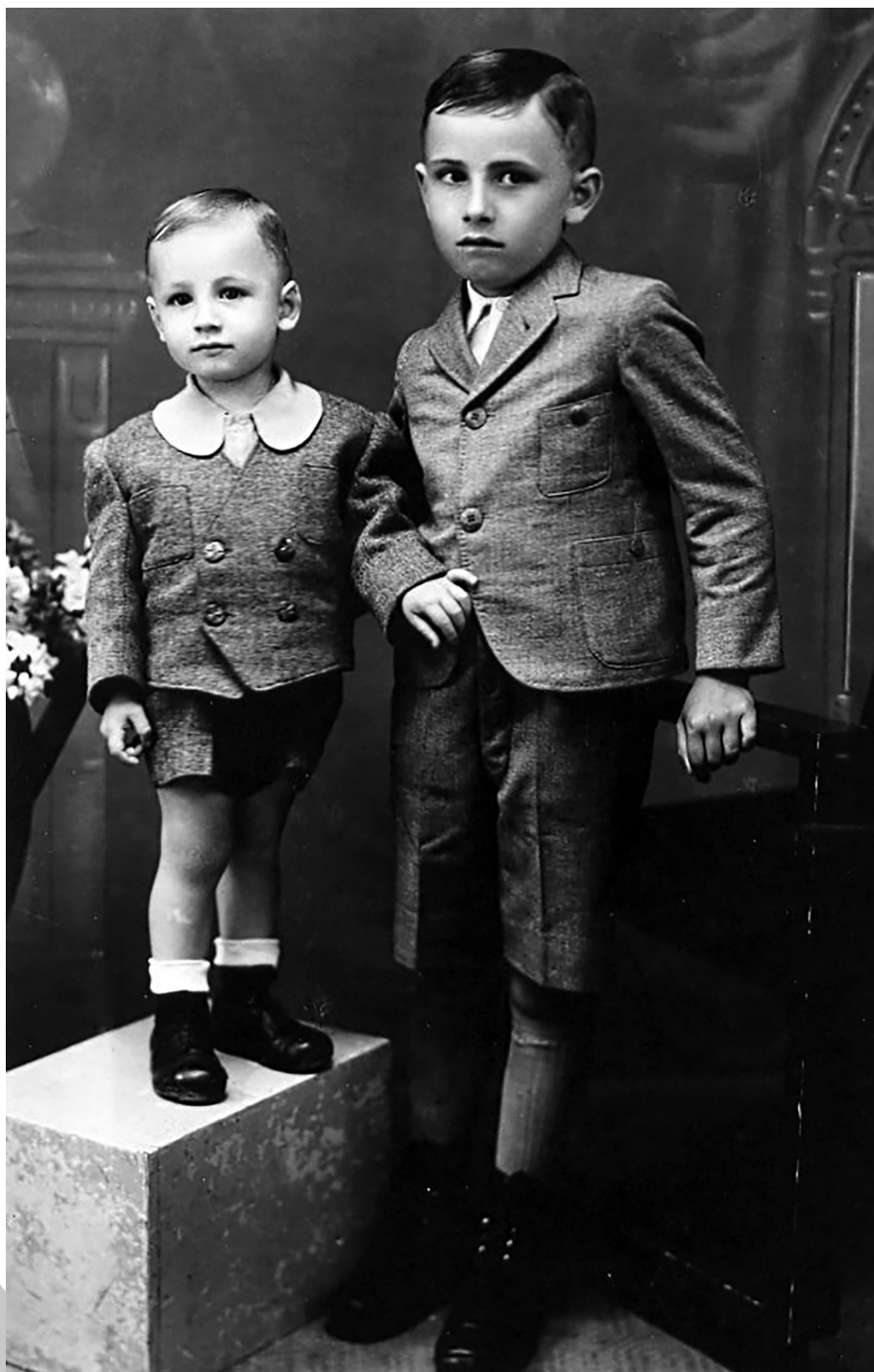
Azt is mesélték ezekből a ködülte időkben, hogy kisétáltam a házból, a kiskapu ugyanis lötyögős rézkilincsel mindig nyitva volt, és elindultam. Nem tartottam sehová, csak mentem az utcán. A sarkon megállított egy rendőr: –

Hová mész, kisfiam? Hol laktok, hogy hívnak? – Anyám odaért: – Nehogy elvigye már, ez az én kisfiam!

Sokszor elszöktem még otthonról keresztanyámékhöz a város másik végébe, messzire, és nagyanyám fenyegetőleg mondta, amikor ártatlan arccal besétáltam a kiskapun: – Vár a vizes kötél, be van áztatva, ha még egyszer szó nélkül elkóborolsz! – A nagyobb nyomaték kedvéért meg is mutatta a kötelet, a vályúban ázott.

Az iskola aztán megfogott, már nem tudtam elszökdösni, meg nem is akartam, szerettem az iskolát, borzasztóan szerettem iskolába járni. Izgatott az ol-

Hat évvel idősebb bátyjával

vasás, minél előbb szerettem volna megtanulni. Karácsonykor már én olvastam magamnak a mesét. Amilyen gyorsan megtanultam, olyan későn szeretnék az olvasásból kitanulni, nem látni többé a betűt, a fél világot. A betűket nemcsak az olvasás miatt szerettem, hanem azért is, mert tudok velük írni, úgy, ahogy a könyvekben, az újságokban teszik. Imádtam fogalmazni, az volt a legkönnyebb, mintha tollba mondták volna. „A mi házunk”, „Az ősz”. Csak az kellett nekem: „Lassan közeledett az ősz, mint Duna-parton lépegető ekszkavátor” – Egy sztálinvárosi riportban olvastam róla. A tanárnő piros, hullámos vonallal aláhúzta, meg még egy kérdőjelet is rajzolt a füzet szélére, ahelyett hogy örült volna. Nagyokat lehetett játszani a képzelettel, nagyokat lehetett lódítani: „Orosháza termelőszövetkezeti város lett.” Olyan termelőszövetkezeti várost kerekítettem Orosházából, hogy csak úgy lángoltak az utcák.

Ebből lett az írás. Először vers, mert a vers az igazi irodalom. Egy történetet mindenki el tud mondani, a vers az más, ahhoz mélység kell. Hogy formátlan még, annyi baj, de ne is legyen túl formás, azt is bárki meg tudja csinálni. Későn, tizennégy évesen írtam az elsőt, megvan, de nem mutatom meg senkinek, mert kinevetne. Minek csináltam? Szerelemből. Nagyon szerelmes természetű voltam. Egyszer egy kis történetet is írtam, megvan, de nem mutatom meg senkinek, mert kinevetne. Hogy elbeszéljek, nem nagyon izgatott. A vers, csak a vers!

A gimnazista évek meghatározók szoktak lenni, főként, ha a történelem szele is átsüví rajtuk. Te két gimnáziumba is jártál, Hódmezővásárhelyen és Orosházán. Miért kellett váltani?

– Olyan természetesen vettem papírra az első verset, hogy szinte észre sem vettem. Megvan még ma is, őrzöm azokat a füzeteket, amelyekbe gimnazista verseimet írtam. Formátlanok, én is csak néhányal voltam megelégedve, de rengeteg energiát éreztem bennük. Persze. Szegény gimnázium! Pedig alig tudtam bekerülni. 1956-ot írtunk, a szüleim osztályidegenek voltak, apámat „sakkozó kulák”-nak titulálta egy formás karikatúra a városi tanács hirdetőtábláján. A hódmezővásárhelyi, a más megyebeli Bethlen Gábor Gimnázium, személy szerint a gimnázium igazgatója, Gyáni Imre vett föl, a kitűnő, neves történész, Gyáni Gábor édesapja. Egyéb hasonló cselekedetei okán börtönbe is került ötvenhat után.

Becsörtettek a tankok, statárium, kötélsorozat kezdődött egészen 1961-ig, a kisembereknek, az olyanoknak, mint én, mégis megváltozott a világ. Januártól az orosházi Tánacsics Mihály Gimnáziumban folytathattam az iskolát. Humán tagozatra jártam, azaz az oroszon kívül latint is tanultunk. Sajnos ez a latin már nem az a Csokonai idejébéli volt, amikor még megbüntették a diákokat, ha magyarul és nem latinul beszélgettek egymás közt. Az orosz? Nagy csoda volt, amikor egyszer bejött helyettesíteni egy tanár, és élő, eleven orosz nyelven szólt hozzánk.

A gimnáziumban fél tucat fiú írt verset. Egyedül én nem hagytam abba. Nem tudtam, hogy néhány évfolyammal följebb van egy lány is, aki Kossuth-díjas költő lesz, a Nemzet Művésze: Kiss Anna. Három évvel idősebb volt nálam, nem ismertem. Pályázatot írtak ki május elsejét köszöntő versre. Gombkötő Mihály nagyon formásat írt, takaros Tóth Árpád-i rímekkel, irigyeltem is érte, mégis nekem ítélték az első díjat, s a vers meg is jelent a Tánacsics Útján című iskolai újságban.

Utólag fáj, hogy nem akadt egyetlenegy tanár sem, aki elolvasta, kíváncsi lett volna a verseimre, és tanítgatott, eligazított volna, pedig botladoztam; nem biztatott, nem állt elém egyik sem, már-már azt kell gondolnom, hogy csupa érzéketlen tanáraim voltak, favágás volt nekik a tanítás. Lehet, hogy igaztalan vagyok, de amikor másoktól azt hallom, hogy ápolgatták a tanárai, nem azt kell-e gondolnom, hogy másképp is történhetett volna? Volt két tanár, aki különb volt a többinél: Szokolay Sándornak, a zeneszerzőnek a testvére, Szokolay Károly, aki később az egri tanárképző főiskolán tanított, angolból fordított verseket, és Elek László magyartanár, aki később a szarvasi tanítóképzőbe került, komoly helytörténész volt, Justh Zsigmondról írt monográfiát, velük azonban sohasem találkoztam, engem nem tanítottak.

1960-tól az ELTE hallgatója lettél magyar–könyvtár szakon. Vidékről Budapestre – horribile dictu, a „földről” a nagyvárosba – kerülni elég nagy váltás lehetett. Krízishelyzetben érezted-e, vagy rögtön föltaláltad magad?

– 1960-ra, érettségim idejére megváltozott a világ. Apám belépett a kardoskúti Rákóczi termelőszövetkezetbe. Csak négy polgárit végzett, de értelmes parasztember volt, a faluban színjátszó köit szervezett, verset, elbeszélést írt, 1947-ben Kardoskút Népi Sakkbajnoka címet szerzett, a Futura nevű gabonafelvásárló cég helyi kirendeltségét vezette, vegyesboltja is volt a faluban. Mint számokhoz, üzlethez értő földművest választották elnökké. Ebben a társadalmi helyzetben álltam az egyetem előtt. Természetesen magyar szakra gondoltam, de mivel akkoriban kétszakos képzés folyt, egy másikat is keresnem kellett hozzá. És még egy bonyodalom akadt. Mint Békés megyeinek a szegedi egyetemre kellett volna mennem, Szeged beiskolázási körzetébe tartoztunk. Oda azonban nem óhajtottam beszögelni magam. Irodalmi folyóiratát, az újság alakú Tiszatájt olvastam, gyöngének találtam, olvasgató barátom Cicabájnak hívta. Egyszer már jártam Szegeden, egy nagyobb Orosházának tetszett, tehát nem tetszett, azonfelül nem óhajtottam tovább együtt élni gimnáziumi társaimmal, nem gögből, hanem mert olyanokra vágytam, akik a vállukra tudnak venni. Egy osztálytársam éles szemmel észrevette, hogy könyvtár szak egyedül Pesten van, ha tehát arra adom be felvételi kérelmemet, nem fognak Szegedre kényszeríteni.

A Ménesi úti kollégiumba kerültem, Ágh István volt az egyik szobatársam, akiről hamarosan kiderült, hogy Nagy László testvéröccse; a szomszéd szobában pedig Bella István lakott, mind a ketten könyvtár szakosok. Bellával kötött össze legjobban a sors, később Péntek Imrével, és lassan-lassan bővült a kör.

Pesti éveim nehezen indultak, nagyjából két év kellett, mire úgy-ahogy otthon éreztem magam Pesten, az egyetemen. Szorongtam, attól féltem, hogy nagyon keveset tudok, nem értelmiségi családból származom, ahol a könyv természetes tárgy, nálunk otthon két tucat ha akadt. Volt József Attilám, Ady, tízéves koromtól rendszeresen jártam a könyvtárba, olvastam Radnóti Miklóst Koczkás Sándor előszavával, előtte, az ötvenes évek elején persze sok Vernét, kevés Jókait, Tersánszkyt, Goethét, a *Timur és csapatát*, Ethel Lilian Voynich *Bögöly* (később *Vihar Itália felett*) című regényét, sok mindent, ami a polcokon elém került. A kortárs irodalomról a folyóiratokból tájékozódtam, rendszeresen, hónapról hónapra elolvastam őket. Az Élet és Irodalomért minden szombaton elzarándokoltam a Kossuth Lajos utcai újságoshoz, olvastam Juhász Ferenc *Tűzliliom az éjszakában* című versét, sőt mindig elküldtem a

keresztrejtvény megfejtését, mert akkor még keresztrejtvényt is közölt, így törttem be az irodalom világába: 1958-ban megjelent benne a nevem, mint az egyik nyertesé, egy 18 forintos Petőfi-összest küldtek jutalomként. A rejtvényfejtést ezzel befejeztem.

Nagyon sok klasszikus kimaradt az életemből. Nem azért, mintha nem olvastam volna őket szívesen, szívesen, sőt mohón, hanem azért, mert ma már elképzelhetetlen módon teltek gimnáziumi esztendeim. Ahogy véget ért a tanév, máris indulnom kellett a földre, Kardoskútra, holdszámra kapálni a kukoricát, holdszámra aratni a búzát, a kenderet; aratni, hordani, ha ma tudja még valaki, hogy mi a *hordás*, a gabona betakarítása. Volt úgy, hogy a földről indultam el a tanévnyitóra, alig értem be. Nem csoda, hogy nagy hátránnyal indultam, alig győztem bepótolni.

Az egyetemen alapul egész életem, nagyon jól tettem, hogy az ELTE-t választottam. Bella volt a példaképem, és igazán jó barátok voltunk. Egy időben egy tancsoportba is tartoztunk, sokfelé csatangoltunk. A Hungáriába jártunk, de csak velem egyidős költőkkel beszélgettem, az irodalom nagyjaival sem akkor, sem később nem kerültem kapcsolatba, még egy-egy szóváltás erejéig sem. Viszont összeismerkedtem Ferenczy Lászlóval, Radnóti Sándorral, Balaskó Jenővel, Földesi Józseffel, Feld Gézával (Bella István neki ajánlotta Szelíd ég című versét, amely azonban Tibor Kláráról szólt, Farkas János filozófus későbbi feleségéről), és számtalan irodalom körül keringő árnyékkal, akiknek már a nevére sem emlékszem. A hosszú hajú, vad Balaskó Jenő mindig a karzaton írt. Bella István azt mondta rá: – Vagy örült, vagy zseni. – A kilencvenes években fulmináns, dühöngő cikkeket írt, de ahogy változott a politika, már nem volt rá szükség, eltűnt. 2007–2008 körül egy néptelen kőbányai utcán jött velem szemben, mint egy múzeumi darab. Utána néztem: – Te voltál Balaskó, az örült vagy zseni?

Részt vettem az egyetemi alkotókör munkájában, én is szerkesztettem versrovatvezetőként a Tiszta Szívvel című lapot, amelynek a történetét ideje volna már megírni, csak eddig még nem figyelt föl rá senki sem. Fiatal történészek, irodalmárok végre szemügyre vehetnék. Érdekes kísérlet volt, túlélt bennünket, a nálunk fiatalabbak egy ideig még folytatták, nem tudom, hogyan és meddig.

Miből írtad a szakdolgozatod?

– Imádtam a nyelvészetet: volt úgy, hogy az egyik tanár, Bencédy József azt mondta, ez már nem is ötös, hanem kitűnő, és így is írta be a jegyet. Nyelvészetből írtam tehát a szakdolgozatomat Benkő Lorándhoz *Az impresszionizmus nyelvi, stilisztikai jellemzéséről*. Már nem érdekelt az egyetem, a végére akartam jutni. Kényszerből összeírtam harminc oldalt, és Benkő Loránd nagyon kegyes volt hozzám, kettést adott rá, pedig egyest érdemeltem volna. Tudta, hogy írok, nem akart Horger Antal lenni. Forgatta az indexemet, látta, hogy milyen jó jegyeim voltak nyelvészetből, emiatt is megkegyelmezett.

Emlékszel-e az első publikációra? Melyik folyóiratban jelentél meg először?

– A hatvanas években az Új Írás volt a legkívánatosabb fórum. 1964 novemberében sikerült benne megjelennem, nemsokára a Kortársban is, a Tiszatájban is. Nem túl gyakran, de folyamatosan.

1968: az első kötet. Mi a története?

– Nagyon nagy dolog volt egy verseskönyv, évekig kellett rá várni. Úgy alakult, hogy barátaim közül nekem volt szerencsém: 1968-ban kiadott a Magvető. Nincs különös története: Bella István összeismertetett Vilmon Gyulával, saját kötete lektorával, akinek megtetszettek a verseim, s négy év múlva kisodródott a nyomdából. Az első rossz ítéletű kritikára megtagadt.

Nem túl sokat író, a kötetmegjelentetést s a közszereplést nem erőszakoló, tartózkodó alkatod mélyen rokonszenves a gyakran harsány, magamutogató, törtető írói közegben. Tudatos ez a visszafogottság, szerénység, direkt vagy ilyen diszkrét, vagy már így születél, eleve ilyen alkat vagy?

– Ellenkezőleg: nagyon sokat író ember voltam, sőt olyan, aki alig-alig hagyja el a verseit. Tíz-tizenkét kötetbe vannak bekötve, és egy padláson porosodnak, a gerincükre az van nyomtatva: Gyűjtőfogház. Az újabbak is szaporodnak, csak el kellene már őket vinni egy könyvkötőhöz. Voltam én is közszereplő, szerveztem a Ráday utcai kollégiumban felolvasóestet, szerkesztettem a Tiszta Szívvel, de az egyetem végén vidékre költöztem, Kaposvárra. Hat év múlva onnan Tatabányára, az fontos volt az életemben.

Soha nem tötettem, a verseimmel igyekeztem tötetni, meg is van az eredménye. Nem tehetek róla, ilyen vagyok, sajnálom, akik egyre a lépcsőket járják. Szerkesztőségekbe nem látogatok, nem megyek tömegnek irodalmi estekre, csak azokéra, akiket szeretek, tisztelek. Ismerek dicsőséget, díjakat hajszólok. Volt olyan író, olyan dicsőséges férfi, aki még bensőséges, családias esteket is képes volt hazudni; vacsorára hívtok, és mi ártatlanul visszahívtuk, és amikor végre – feleségem némi segédletével – megkapta az áhított nagy díjat, örökre eltűnt.

Hogyan teltek tatabányai éveid?

– Öreg harmincas voltam már, éppen harminc, amikor a városba érkeztem. Ismerősre akadtam rögvést, Baráth Lajosra, aki tehetséges, tisztességes munkásíró volt, akit akkoriban annak címezték. Elbeszéléseiből televíziós játékokat forgattak, *A félelem földje* címmel szép történelmi regényt írt az 1631-es hegyaljai parasztfelkelésről. (Vezére, parasztkapitánya Császár Péter volt, egy bükkaranyosi parasztember; bükkaranyosi, mint Bari Károly.)

Író-olvasó találkozója volt a Népházban. A Népház a bánya művelődési háza, a Bányász Irodalmi Színpad otthona, máshol igazi színháznak is beillene. Ma itt játszik a Jászai Mari Színház. Kis közönség hallgatta, főleg fiatalok, egészen fiatalok, innen a húszon. Az este véget ért, ültek a nézőtéren, valamire vártak. – Szóval te vagy, akit idehoztak?! – kérdezte ellenségesen egy hosszú hajú fiú. Híre kelt hát, hogy Somogyból ideérkezem, s ők, e tizennyolc éves fiúk, akik már legalább egy esztendeje verset írnak, feldühödtek azon, hogy a megye idegen költőt hoz a nyakukra. Nem is értettem, mi a méltatlankodás oka, ezek a hosszú hajú gyerekek valóban fel vannak háborodva, vagy csak színjátékot adnak elő. Lássuk, mit tudtok! Kértem tőlük a műveket, s előkerültek a kéziratok. Lecsöndesedtek, s én éveken át olvastam újabb meg újabb verseiket. Volt, aki abbahagyta, van, aki még ma is rendületlenül ír. Freisinger Ede ma már Faludi Ádám néven jelenteti meg verseit, novelláit, regényeit. Tavaly

József Attila-díjjal tüntették ki. Elmúlt hatvanéves, annál sokkal komolyabban veszi az irodalmat, minthogy egyetlen rezdülése véletlenül is szoborrá merevedjen. Ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely a beatköltészetén, az amerikai irodalmon nőtt fel, a rockzenén. És írt egy nagyon szép könyvet *Hogyan teremtettem a világot* címmel falusi gyerekkoráról.

A megyei könyvtárban afféle alkotókört szerveztem nekik, minden hónapban kiadtunk, persze csak kezdetleges módon, fénymásolatban, egy-egy kis füzetes gyűjteményt.

Kakuk Tamás hamarosan messzebb jutott a többinél: verseit 1976-ban bemutatta az Új Forrás, az Alföld, szerepelt az Új Írás Ady-émlékszámban; a Mozgó Világ, a Kortárs is közölte. Aztán elhallgatott, de jó ideje újra ír: a Vigiliában, a Műhelyben, a Bárkában, a Præben, a Ligetben lehet a verseit olvasni, sőt prózai kötetet is kiadott.

Avar Ferenc munkatársam volt a könyvtárban, korán meghalt, halála után Faludi Ádám összegyűjtötte, kiadta a verseit. Megható, szép versek maradtak utána.

Juhász Miklós, a vízvezeték-szerelő novellákat írt, abbahagyta, majd ismét elkezdte, sőt másba is belevágott: videófilmeket készít lelkesen, odaadással, mindenféle szerkezete van hozzá. Utassy József egyik Tatabánya-bánhidi író-olvasó találkozóját lefilmezte, itthon örzöm. (Bánhida Tatabánya Galla-patakon túli része.) Amikor hetvenéves lettem, hiúságból készíttettem vele Kutasón magamról – az utókornak! – egy dokumentumfilmet.

Egy másik munkásfiúnak, Keresztes Józsefnek, aki idősebb volt náluk, verseskönyve jelent meg 1978-ban a Kozmosz Kiadónál, évtizedek múlva a Norannál *A kései Éden* című könyvvel egy időben novelláskötete. Együtt ültünk az Ünnepi Könyvhéten a Noran sátoránál. Novelláiban hallani lehet a főte recsegését.

És olyan fiúk is voltak, akik nem írtak semmit, csak szerették az irodalmat, meg szerettek engem. Hajdu Lászlóval, Kiss Ferencsel még ma is számon tartjuk egymást.

Ifjúmunkás utcai lakásunkban a piros tapétás szobába sokszor eljöttek; Kakukkal sakkoztam, és mindig veszítettem. Györe Balázs éppen Tatán dolgozott, ő is gyakran ellátogatott hozzánk, Hamvas Béláról és feleségéről, Kemény Katalinról mesélt. Ha ők nincsenek, sivár lett volna az életem. Irodalmi élet volt az! Nem az Új Forrás szerkesztőségében, a lakásunkon éltetett.

Költeményeid dátumaként gyakran nem egy évszám szerepel, hanem egy időintervallum; vagyis szívesen írod át, javítod korábbi verseid, nem múzeumi darabokként kezeled őket. Egy helyütt azt írod: csak a változás számít. Változások sora az életed?

– Egy írószövetségi esten Tarján Tamás megjegyezte: – Ha jellemezni akar-nám Győri Lászlót, azt mondanám: *az átíró költő*. – Figyelemmel kísért, észre-vette, hogy nem kevés versem új meg új változatban ismét megjelenik. Teljesen természetesnek tartom, hogy előveszem a régieket, és ha tudok, javítok rajtuk. Nem tartják költőhöz méltónak, mert a költőséghez az is hozzátartozik, hogy a költő afféle fenomén, akiből árad a vers, nem gyötrődik, nem kínlódik vele, egyetlen pillanat alatt elkészül, csak le kell írnia. Költők után nagyon ritkán marad fogalmazvány, gondosan széttépik, eltüntetik. A kezdet meg a vég lát-szólag ugyanaz. Ebből az következik, hogy amit papírra vetettek, az már nem

is papírra van vetve, hanem kőbe van vésvé. Talán Berzsenyi Dániel a legismertebb, aki átírta a verseit. Csokonai részben fölhasználta régebbi verseit, részben meg is változtatta. József Attilától szintén ismerünk versváltozatokat: az *Eszmélethez*, a *Kései sirató*hoz több fogalmazványt is írt, az *Azt mondják...* kezdetű versének kétszer is nekifutott. Szabó Lőrinc fiatalkori Baudelaire-for-dításait húsz év múlva átsimította.

Ha prózáról van szó, úgyszólván természetesnek vesszük, hogy egy író át-dolgozza a regényét, vagy át akarja, de végül nem jut hozzá. Móricz Zsigmond-nak van egy regénye, a *Jobb, mint otthon*. 1934-ben a Pesti Naplóban jelent meg folytatásokban, hétről hétre megírt belőle egy-egy fejezetet. Elégedetlen volt vele, át akarta fogalmazni, túl gyorsan, hajszában írta, de sohasem került rá sor. Nem is engedte, hogy könyv alakban kiadják. Egy-egy verset szerencsére könnyebb átdolgozni, kevesebb idő kell hozzá. Nem is az időn múlik, hanem azon, hogy el tudjuk-e kapni a tengelyét, amin forog. Akkor már az eredetiből esetleg semmi sem marad, csak ötletet, egy képet, egy gondolatot adott a vég-sőhöz. És melyik változat a végső? Csodálom azokat, akik annyira biztosak magukban. Az ember tudja, milyen hibába szokott beleesni: túl terjengős, túl prózai, olyan ismeretlen területre lép, amelyen még nem járt, el is sülyed, ki kell belőle kapaszkodnia, nincs bátorsága megtennie azt az utat. Ez a bizony-talanok, a kevésbé prosperálók átka.

A verset gondozni kell akár egy vessző, egy írásjel erejéig is. Talán az idő múlásával több tudás halmozódik föl bennünk, amit ki kell használni. Persze lehet, hogy elrontjuk a régit, de többnyire javítunk rajta. Magánügy, belső, az olvasót ez nemigen érdekli, a vers gazdája azonban tegyen meg mindent, hogy a legjobb tudása szerint alakuljon.

Mi az, ami mégis állandó, mi a változatlan a pantha rhei-ben?

– Valószínűleg mégis van bennünk valami állandóság. A tehetség termé-zete feltehetőleg nem változik. Lehet rajta alakítani, az azonban baj volna, ha gyökeresen meg szeretnénk változtatni eredendő, akaratlan ívű tehetségünket, mert mások máshogyan írnak, meit a sikeresek, a népszerűek stílusát szeret-nénk követni, meit úgy véljük, olyan versek kellene, amilyeneket ők írnak. Meg lehet próbálni, de úgyszólván visszatérünk a saját pályánkra, nem lehet erő-szakot tenni magunkon. Egy költő ismerősöm mesélte, hogy egy időben olyan versek írására tért át, amelyek bizonyos akkori sodort követtek, a posztmodern stílust, mások nyomába lépett, de aztán ráébredt, nem megy, hiába, nem megy, a saját útját kell követnie. Én is a saját bensőm által diktált hangot igyekszem követni, sőt igyekeznem sem kell, a hang, a stílus helyére zökkent.

2002-ben készült veled utoljára nagyinterjú... mi történt veled az elmúlt tizenöt évben?

– Nyilván arra az interjúra gondolsz, amelyet a Petőfi Irodalmi Múzeumban készített velem Maróti István, és amely 2018-ban a Forrásban jelent meg. 2002 óta tizenhat-tizenhét év telt el. Azóta öt könyvet adtam ki. Tizenhat osztva öttel: valamivel több mint három évenként egy. Nem is olyan rossz.

Ezalatt történt életem egyik legszebb eseménye: A *szó árnyéka* című 2010-es verseskötvevetem a Szépirodák Társaságának költői díjával jutalmazták.

2012-ig, hetvenéves koromig az 56-os Intézet, egészen pontosan Az 1956-os Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete könyvtárosaként

dolgoztam, tehát egészen addig, amíg meg nem szüntették a függetlenségét, és be nem olvasztották az Országos Széchényi Könyvtárba. Kitakarodtam, önálló létre kárhoztattak, lehet, hogy ideje is volt. Írhatok annyit, amennyit csak bírok. Nagyon sok verset közöltem, és mostanra ismét összegyűlt egy könyvré váló. Csekély a baráti köröm, néha látogatjuk egymást, egyébként főleg hangversenyekre járunk. Sokat olvasok, nemcsak szépirodalmat, hanem például történelmet is. Voltam már egészséges, voltam már beteg, engem is elért a rák, szerencsére úgy fest, hogy kigyógyultam belőle.

Változás volt az is, hogy elkezdte prózát írni. Mi történik ilyenkor, miért kezd a költő prózát írni?

– Valamikor 2000 után fogtam hozzá *A kései Éden* című prózai munkámhoz. Vajon nem prózát írtam már akkor is, amikor az általános iskolában az ősről, a mi házunkról, a termelészövetkezeti városról leckét fogalmaztam? Az interjú elején már beszéltem róla. Egyáltalán nem nevetséges: nagyon élveztem ezeket az iskolai hazugságokat. Mondj minél nagyobbat, annál jobban tetszik a tanárnak. Az kell nektek, hogy termelészövetkezeti város Orosháza? Mibe kerül nekem, hogy azt írjam, ettől boldog a város. A tanár sem hiszi el, akkor én miért ne hazudjak a kedvükért? Egy egész ország hazugságban él, én miért ne fürödjek benne, úgys tudjuk, mindenkire méltatlan ez az élet.

Elejétől fogva mocorgott bennem a nem-vers, nagyon sok prózát írtam, csak éppen a fióknak; bár az *Élet és Irodalom* a hetvenes években közölt tőlem karcolatot, sőt egyszer az első oldalon is megjelentem, azt a számot egész oldalon az én publicisztikámmal nyitották, amely azonban szépírói jegyeket hordozott. Sajnos, nem kaptak rajtam, így aztán csak magamnak írtam.

2000 után leültem: most már ideje lesz komolyan venni, meg kell írnom gyerekkorom világát. Az *Élet és Irodalom* majdnem fél éven át minden számban új részt közölt belőle, amit Dérczy Péternek köszönhetek. Végül 2005-ben a könyv is megjelent, *A kései Éden*. Csodák csodája, a Holmi, azaz Báthori Csaba hosszú elemzést közölt róla. Ezt tartom minden között a legjobb művemnek. *Művemnek!*

De természetesen megmaradt a vers is, ma is nagyon sok verset írok, ha belegondolok, csakugyan azt kell mondanom, hogy sok verset írok. A fórumok azonban fogyatkoznak, van folyóirat, amelyik nem is válaszol. Értem én: mindnek megvan a maga korosztálya, a maga ízlésvilága, ami természetes is. Ők tudják. Én meg azt tudom, amit én tudok. Van egy íróasztalom, van számítógépem: egy Pesten, Nógrádban, Kutasón pedig még kettő. A kertben egy szatlim, vadszőlővel befuttatott nyitott kerti házikóm asztallal, paddal, nyáron abban dőlök neki a papírnak. Hát nem idilli?

Nem vagy ideológiailag behatárolható, a szekértáborokon felül állsz, „népnemzeti” és „ballib” részről egyaránt számon tartanak. Hogy csinálod, mi a titkod?

– Ideológiailag én is behatárolom magam. Egyszer együtt ültem egy irodalmi esten egy bukolicus költővel, akit kedves, szeretnivaló bukolicus költőnek tartanak, meg az is, de mi történt? Felszólalt egy ember, aki elég radikálisan liberális, és a bukolicus költő rekedt hangon megszólalt mellettem: – Bolsi, libsi, ballib! – Elvettem magam, mert mi mást tehettem volna. Szóval ilyen a bukolicus? A lelke mélyén gyűlöletet vonzol? Ha nem hallom, sohasem tudom meg, hogy ilyen az ideológiája. Hogy a liberalizmus szitokszó neki, hogy sze-

mében a liberális felfogás csak szitkot érdemel. A bukolikus költő így határolta be magát ideológiailag. Én máshogy.

Hogy szekértáborokon felül állok? Inkább azt mondanám: hálózatokon kívül. Ha a Magyar Naplóban megjelenik a versem, attól már népnemzeti vagyok? Igen, kér tőlem verset, és én küldök. Benne szoktam lenni *Az év verseiben*, amelyet a Magyar Napló ad ki. Szerepel benne *szépíró* is, értve rajta, hogy a Szépírók Társaságának tagja, de attól nem lesz népnemzeti. Nem olyan bonyolult: a költő – egyebek között – azért ír, hogy megjelenjen, azért akar – egyebek között – megjelenni, hogy hasson. Ha igaz, hogy hatni akar, mert ma már nem tudom, hogy mások szerint mi a vers célja; akar-e még valaki a verseivel hatni egyáltalán? Vagy csak évi százötven író-olvasó találkozót akar bevasalni? Lehet, hogy az a látszat, hogy a hálózatokon felül állok, mások nem így tudják. Pontosan behatárolják, ki tartozik hozzájuk, és ki az idegen. Naponta éreztetik velem, hogy én nem tartozom közéjük, benne van a levegőben. Ne felejtsek el, az irodalom kenyérharc dolga is. Kénytelen-kelletlen kívül állok, odahelyeznek a hálózatok. Tudomásul veszem, az a nyugalom titka. Nem mintha a mélyben ne volna egy horzsoló homokszem.

A Kilencek költőcsoport tagja vagy – Turczy István szerint te vagy „az urbánus” ☺. Hogy szerveződött meg ez a csoportosulás, hogyan szövődtek az ismeret-ségek, barátságok, hogy indultatok?

– Illik, nem illik, mosolyognom kell, hogy múzeumba tettek bennünket elevenen, mintha már lezárultunk volna. Legenda vagyunk? Vonuljunk múzeumba? Előbb-utóbb már-már azt hiszem: a múzeum énbennem van.

A Kilencekkel jöttem, és megmaradok a Kilencekkel. Mint a Pál utcai fiúk a Pál utcaiakkal. Nincs köztünk Geréb. A grundot, az édes grundot nem adjuk oda.

Igen, így is lehetne róla beszélni, ilyen ünnepélyesen. Így kívánatos. A történet egyszerű: „Évek jöttek, s hirtelen összegyűlt egy sereg...” – ítam valaha. Az Elérhetetlen föld történetét többen elmesélték, legrészletesebben Kovács István Görömbei András-interjújában (*„Nem ismerjük eléggé egymás kultúráját”*. Beszélgetés Kovács Istvánnal. Alföld, 1977/2., 43–50.). Könnyű volt megkeresni, hol jelent meg, mert 2000-ben összeállítottam a Kilencek bibliográfiáját, mindazt összegyűjtöttem benne, ami 1968-tól 1999-ig megjelent tőlünk meg rólunk.

Három ember: Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János kivételével mind vidékiek és mellesleg nem értelmiségi származásúak voltunk. Egy kollégiumban laktunk több helyen, ahogyan ide-oda vetett bennünket az egyetem. Zugligetben, a Ménesi úton, a Ráday utcában. Oláh ugyan pesti volt, valami oknál fogva – nyilván családi körülményei miatt – mégis velünk lakott. Ráadásul többen (Mezey, Kiss Benedek, Oláh János, Utassy József) egy szakra is jártak, népművelésre. Összegyűltünk – az egyformák előbb-utóbb megtalálják egymást, anélkül hogy szervezni kellene. Ahogy Hegel írja, az ifjúság bizonyos fokán, amikor még nem rajzolódnak ki élesen a különbségek, szükségszerű, hogy összebújjanak a fiatalok. Nem voltak mestereink, nagy költők, akikhez odabújtunk volna, egymáshoz bújtunk.

Az egyetem menzáján, a pincében de sokszor ültünk ebéd után, és beszélünk, beszélgettünk, nevetgélünk! Volt csoporttársam, akinek fel is tűnt: – Milyen jó nektek így együtt, ekkora barátságban! – Igen, nagyon jó barátok voltunk, szinte sülve-főve együtt voltunk, és egyszer csak, amikor már Kaposváron éltem, 1967. február 20-án levelet kaptam Utassy Józseftől: „Helyesled-é

Györi László
Torda Molnár József
Rosta Lajos
1959. október

1959 októberében két osztálytárssal

elhatározásunkat? Barátom, tömörülünk. Így: Angyal János, Györi László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István (biztos ismered, lengyel szakos srác, nagyon rendes fiú. És van tehetsége is!), Mezey Katalin, Molnár Imre, Rózsa Endre, Oláh János, Utassy József.” És két év múlva, 1969. december elején megjelent az *Elérhetetlen föld*.

Azt írják róla, hogy legendás. Ahogy telik-múlik az idő, egyre legendásabb, már-már mitikus könyvvé avatják. Annak idején sok támadás érte, elég nagy vita kerekedett körülötte. 1989 után a Magyar Narancsban egy „szokott pimasz” azt írta róla, olvashatatlan fűrészpör (Beszélő, 1997/12., 96–98.). Az irodalomtörténet majd a helyére teszi. Az *Elérhetetlen föld* grundját sohasem hagyhatom el, de közben a grundon másképpen alakult a világ, sok tekintetben másként gondolkodom, mint a többiek. És másmilyen verseket írok. Urbánusabbat? Nem tudom, más hangon beszélek. A köztünk lévő nézeteltérés lényege, hogy nem tudok úgynevezett nemzeti költő lenni, nem vagyok nemzeti költő abban az értelemben, ahogy ők használják ezt a fogalmat. Nem értek egyet azzal a nézettel, hogy a nemzet fogalma „elsődleges”, mindenekfelettvaló. Amikor Petri György azt írja a Kádár-kori Magyarországról: „...e senkiföldjén nem lehetek se boldog, se kegyetlen”, nem a közösség, a nemzet fájdalma van benne? Szinte Rózsa Endrével egy hangon beszél, aki azt az időt *Senki idejének* hívta. Utassy József *Senki Földjén* című versében olvashatjuk: „Hazajöttem! Itthon is jött-ment: / Senki Földjén örök Napszamos!” Petri Györgyöt nemzeti költőnek tartom, nemzeti örökségünk részének. De attól még nem gondolko-dom „helytelenül” a nemzetről és a magyarságról.

A nézetkülönbségnek bizonyos következményei is vannak. Hiába töltöttem be a hetvenhetedik évemet (ami azért már tisztességes életkor), eddig egyetlen

állami irodalmi díjat kaptam – huszonhét évvel ezelőtt. Ebből – ha a többiekkel összevetem – elég érdekes következtetésre lehet jutni. Márpedig a díjaknak mégis csak van valami értékük, egy effektív és egy eszmei, lehet rájuk támaszkodni, megismernek róluk, másképp bánik veled egy-egy folyóirat, egy-egy könyvkiadó.

Hidd el, nagy fájdalom, hiszen még mindig ragaszkodom hozzájuk. Remélem, bennük is maradt annyi érzélem, hogy egyfelől elhagytak, másfelől mégiscsak szeretettel néznek vissza rám. Ha nincs baráti háló, ha nincs alattad háló, akkor lezuhansz.

Hogy élted meg a végül 1969-ben megjelent Elérhetetlen föld antológia évekig húzódo kálváriáját, illetve az egész kádári, vagy mondhatni, brezsnyevi korszakot Magyarországon, milyen volt akkoriban a kulturális légkör?

– Mint már mondtam, Utassy József 1967 februárjában adta a hírt, hogy „tömörülünk”. Az antológia 1969 decemberében jelent meg, tehát két és fél év múlva. Én 1965-ben adtam le első verseskötveimet, és három év múlva, 1968-ban jelent meg. Igaz, rögtön elfogadta a Magvető, a kiadója megvolt, nem kellett ide-oda vándorolnom, az *Elérhetetlen föld*del viszont csakugyan kálváriát járatnak, ám az összeállítás és a megjelentetés között kevesebb idő telt el. Kaposváron éltem, a munkát a pestiek, Angyal János, a szerkesztő meg Oláh János végezték. Rajtuk csattant az ostor, ők szenvedtek, kínlódtak, dolgoztak érte konokul, úgyhogy én mintegy ölbe tett kézzel ültem.

Éltem, ahogy mindenki élt. Dolgoztam, írtam, nem róttak ki rám szilenciumot; amikor összegyűlt egy könyvre való versem, vagy visszaadták, vagy hosszú évekig várakoztam a kiadásukra. Kisvárosokban éltem, ahol nem éreztem az elnyomást, nem éreztem szörnyűségeket. Ma nagyon sokan úgy állítják be, hogy politikai okokból iszonyú hátrányt szenvedtek. Az ember nem írt lázító verseket, elbújtatta a véleményét a sorok közé. A kor elaltatott.

Nekem nem kellett a szüleimmel szembefordulnom, nem kellett őket megtagadnom, nem töltöttek be semmilyen tisztséget, nem politizáltak, szántottakvetettek, végrehajtották őket, túléltek, 1960-ban beléptek a termelőszövetkezetbe, mert nem volt más választás. Tudom, volt, aki megtette; az én apám csak józan volt, és látta, akkor is élni fog.

Nem vettem részt a demokratikus ellenállásban: akik igen, azok pesti értelmiségiek voltak. És megtehették. Azt mondta nekem az egyik ellenálló: és ha kirúgnak, mi történik? Eltart a családom, nem számít, hogy van-e állásom vagy nincs. Megértem, hogy mások nem tartottak velünk, ők belepusztultak volna, én nem.

1956-ban tizennégy éves voltam, egy kisvárosban éltem át a forradalmat, én is tüntettem, én is elmentem a párházat elfoglalni, a bíróság elé kiszabadítani a politikai foglyokat, de sajnos nem voltak politikai foglyok, hallottam november 4-én hajnalban ablakunk alatt csörögni a tankokat, amelyek közül egy aztán sokáig ott maradt fenyegető jelként a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének székháza előtt. November 4-én Kádár azt mondta, nem fogunk senkit bíróság elé állítani, meg hogy továbbépítjük a szocializmust, és hogy a szocializmus egyet jelent a Szovjetunióval. Ebből a mondatból megértettem, hogy nem lesz független Magyarország.

És ugyanakkor eltörölték a kuláklitát, a beadást: azt a két legnagyobb terhet, amely a mi parasztcsaládonkat is sújtotta. Ezzel a kettős játékkal kezdő-

dött a Kádár-korszak, az „Éljen a Kádár-kormány!”, amely mondatot a járdákra festették mésszel, nagybetűvel, ezen lépkedve indultunk egy baljós jövőbe. Húszéves bátyám Ausztriába szökött. A gimnáziumban a szünetekben piros karszalagos fiúk jártak a folyosón, mi pedig két sorban körbe-körbe, este a mozi kijáratánál ellenőrizték, hogy van-e engedélyünk megnézni az *Ötlábú birkát*, az *Első számú közellenséget*, az ellenforradalom rémtetteiről szóló dokumentumfilmeket. Piros szalagosok: Ifjúgardisták, a Молодая гвардия magyar változatai.

Otthon ellenforradalmi verseket ítam („Győztesek leszünk, nagyok leszünk egyszer, / hogyha eldördül még egyszer a fegyver”), azaz forradalmi verseket, az eszközeim szegényesek, de annál lángolóbbak voltak. Még a szüleim sem tudtak róluk, nemhogy az osztálytársaim, a barátaim. A mi osztályunkból senki sem lépett be a Kommunista Ifjúsági Szövetségbe. Így lettem egyetemista a KISZ nélkül. Akkor a többiek után én is beléptem, s rögtön kineveztek szervezőtitkárnak. Azt sem tudtam, hol van a KISZ-bizottság, senki sem kérte rajtam számon a szervezést, azt sem tudtam, mit kellene szerveznem, úgyhogy ebben maradtunk – ilyen volt a KISZ-élet az egyetemen. Nem váltottak le, hiába nem csináltam semmit, úgyhogy hetvenhét évesen talán még most is szervezőtitkár vagyok.

1964-ben Asperján György, Bella István, Sumonyi Zoltán megalapította a Koczkás Sándor által irányított alkotókör lapját, a Tiszta Szívvel. A versrovatot gondoztam. Nem kértek rá engedélyt, még az engedélyezés előtt ki nyomtatták; Bella István úgy is aposztrofálta, hogy az első számizdat. Az első szám vitáján az Eötvös Kollégiumban kétfelől támadták: a maoisták (Haraszti Miklósék) a szélsőbalról Zoja Kozmogyenszkáját emlegették, a hivatalosok a marxizmus nevében intettek le bennünket, tehát így is balról, úgy is balról; a többiek pedig mellénk álltak, a vita nagyon heves volt – úgy látszott, szükség van a Tiszta Szívvelre. Az egyetem meghagyta az életét, de Koczkás Sándortól elvették az alkotókört. A szerkesztőség lediplomázott, a fiatalabbak folytatták; még néhány évig élt, nem tudom, hogy meddig.

Azzal, hogy vidékre költöztem, mindenféle csatározásból kimaradtam, például a József Attila Körből is; a híres helyre, a Fiatal Művészek Klubjába nem utazgattam föl, úgy éltem, mint Berzsenyi Niklán.

Hogy milyenek voltak akkor a hétköznapok? Egy-egy helyi embertől sok minden függött. Kaposváron a megyei könyvtár igazgatója mindenkit elvtársnak, elvtársnőnek szólított, nekünk is úgy kellett szólítani, azaz nála nem könyvtárosok, hanem elvtársak dolgoztak. Üvöltözött, mindenkinek remegett a térd. Tatabányán csak könyvtárosok voltunk, az igazgató tegeződött velünk, és keresztnevünkön szólított.

A hatalom az én fülem nem húzogatta meg, nem tudok róla, hogy megfigyeltek volna. Kaposváron beférközött hozzánk, mármint akkori feleségemhez és hozzám egy katonai elhárító, még a lakásába is meghívott bennünket Taszárra, a laktanyába, de azzal, hogy megkérdezte, ismerem-e Soós Zoltánt, a költőt, és én azt válaszoltam, nem, az elhárítás befejeződött.

Úgy 1978-ban ismét az elhárítás közelébe jutottam. Valami hihető ürüggyel fölkeresett egy fiatalember, megismételte, s akkor már el is árulta, hogy a belügytől van, és újra meg újra bekopogtatott a könyvtárba, meghittebb helyre hívott, egy presszóba, ahol nyugodtan tudunk beszélgetni. Én azonban elhárítottam: nem érek rá, szükség van rám a könyvtárban. Végül elbúcsúzott: – De ugye még beszélgethetünk? Szeretem az irodalmat, érdekelne, mi történik az

Új Forrás szerkesztőségében! – Bármikor bejöhöt, nyitva a könyvtár, polcon van az Új Forrás legújabb száma, a tájékoztató asztalnál megtalál. Soha többet nem láttam.

Még két mozzanat arról a világról: amikor nem mentem el szavazni, kijöttek a lakásomra. Hiányoztam nekik. Tatabányán történt, hogy a könyvtár ifjúsági klubja meghívta Ella István orgonaművészt a bánhidi templomba. Az igazgató elküldött a párt megyei ideológiai titkárához, van-e ellene kifogása. Vajon miért? El kellett mennem, mit tehettem volna? – Amíg én vagyok az ideológiai titkár, nem lesz orgonæst a templomban. – Így játszott velünk a hatalom.

Visszatérve az *Elérhetetlen földre*: én akkor vidéken éltem, a pestiek járták a kiadókat, az ő érdemük, hogy megjelent. Abban az időben alig-alig írtam, új verseskönyvet nem adtam le, amikor igen, visszaadták, de tisztán esztétikai okokból. Én is tudtam, hogy nem valami jó, nem keríthetem köré a mártíromság dicsfényét. Később új gyűjteményt készítettem, azt már ki is adták.

Költészeted az Elérhetetlen föld többi résztvevőjéhez hasonlították, amely ítéletet nehéz volt megváltoztatnod – írod –, „a kritikák a megkülönböztető egyéni jellegzetességeket, a finom árnyalatokat általában nem rajzolták meg”. Úgy tűnik, a Kilencekhez tartozás, illetve az antológiamegjelenés nemcsak gyarapított, hanem korlátozott is téged. Van úgy, hogy a korlátaink egyben támaszaink is? Mennyiben határozta meg, hogyan befolyásolta költői pályádat a Kilencekkel együtt szereplés?

– Egy költő ismerősöm, aki nagyjából velem egykorú, mintegy irigykedve azt szokta mondogatni: – Könnyű neked, az *Elérhetetlen földben* indultál, onnan fogva sima volt a pályád. Engem kihagyatnak belőle, úgy kellett kínkeservesen utánatök kapaszkodnom. – Én nem érzékeltem gördülékenynek; bár lehet, hogy igaza van, de az én költői munkálkodásom sem volt valami hatékony. Van egy füzetem, leltárt vezettem benne az elküldött és a megjelent verseimről. A füzet vastag és fekete. Tíz elküldött versből egyet ha elfogadtak. Ám olyan konok voltam, hogy egy-egy mégiscsak bekerült valamelyik folyóiratba, és első könyvem után mégiscsak megjelent a második, a harmadik. Gyalázatos világ volt az, de ragaszkodom a tényekhez. Ha nem közöltek, nem azért nem közöltek, mert az *Elérhetetlen föld* költője voltam. Lehet, hogy mással előfordult, velem tudtommal nem.

1989 után bizonyos folyóiratoknál viszont előny volt, hogy odatartoztam. Nem tartottam rá igényt, de így volt, sőt most is így van. Bizonyos más folyóiratoknál pedig mintha azt érezném, hogy egyszerűen azért nem válaszolnak, még csak nem is válaszolnak, mert Oláh János, Kiss Benedek, Mezey Katalin osztályosa vagyok. Nem tudom bizonyítani, a tettes ok ismeretlen. Fojtogató érzés.

Voltak-e költői példaképeid? Kik voltak rád hatással az előző nemzedékekből?

– József Attila olyan nagy költő volt a szememben, hogy nem is merem példaképeim közé sorolni. Én is azok közé tartoztam, akik az előtte járó nemzedékből elsősorban Juhász Ferencet szerették. És Nagy Lászlót.

Ladányi Mihályt az anarchizmusa miatt először szerettem, megtévesztett benne az álellenzékiség, később rájöttem, hogy komolytalan, sőt immoralis. A hatvanas évek végével Juhász Ferenc iránti szerelmem eltűnt. Felfedeztem Pilinszkyt, Vas Istvánt, és nagyon sokakat, akiknek talán nem volt ekkora nevük. Nem egész költőket, csak egy-egy versüket. Így vagyok például Tandori

Dezsővel, a boldog költővel, akit semmi súly nem húz, a költészetten lebeg. Nem űzi, nem érdekli a nyers, a vaskos élet.

Emlékszem, a hatvanas években ha egy elsőkötetes költőről írtak, a kritikusok mindjárt azt firtatták, van-e saját hangja. Ma mintha már nem keresnék a saját hangot. Nehéz megmondani, mi a saját hang, amely az előző nemzedéktől megkülönböztet valakit. A hatás eltart egy ideig, folyamatosan alakul ki az egyéni, elkülönítő stílus. Ha van új anyagunk, ha van nyelvi erőnk, akkor már összetéveszthetetlen lesz. Mennyire hasonló nyelven beszél egy-egy nemzedék! De ha valaki képes kitérni előle, előbb-utóbb kiemelkedik.

A régi költők dicsérete című remek versedben villoni ballada formában írsz a nagy öregekhez fűződő bensőséges viszonyodról, a klasszikusokhoz vonzó költői hitvallásodról. Illyést és Petőfit, valamint Babitsot tartod követendő mintának, költészeti etalonnak; lírád mégsem anakronisztikus, múltba révedő, hanem nagyon is kortárs hangon szól, nagyon is modern, up-to-date. Mi vállalható a hagyományból, és mi az, amin túl kell lépni?

– Lehet nem szeretni a klasszikusokat? József Attilát nagyon korán, tizenöt éves koromban olvastam először. És elejétől végig. Nagyon nagy hatással volt rám mindegyik verse. Ady Endrét fiatalon nem kedveltem, hidegen hagyott. Emlékszem, nagyon zavart, hogy önkéntelenül mindig a rímeit lestem, most erre a rímre milyen rím fog következni, pedig tudtam, hogy nem a rímek az érdekesek, nem azok teszik a verset, mégis idegesített, hogy rímre rím fog következni, a rímek lekötözték a szemem. Különös, de így volt. Ma már elmerülök benne. Nemrégén sorról sorra elolvastam Zrínyi *Szigeti veszedelmét*. Csodálatos. És olvasom sorra a klasszikusokat: Berzsenyit, Csokonait, Vajda Jánost, Komjáthy Jenőt, Juhász Gyulát, Szabó Lőrincet, mind-mind. *Az ember tragédiája* az egyik legszebb magyar vers. Megnézem a színházban is, de könyvben, olvasva szeretem igazán. Magyar vagyok, tehát főleg magyar költőket olvasok. Lehet, hogy a franciák szemében nem érnek túl sokat, nekünk annál többet. Azzal együtt, hogy imádjuk Baudelaire-t, Verlaine-t. Fordítottuk is őket eleget. Hogy nincs Nobel-díjas magyar költő? A Nobel-díj baja. A magyar költészet óriási. A Nobel-díjtól függetlenül szólva nem látom be, hogy mitől olyan nagy Cocteau, hogy el kell ájulnom tőle. Rilketől igen, Cocteau-tól nem.

Hogy a hagyományból mi vállalható, túl általános, inkább az az érdekes, hogy én mit vállalok, elvégre ebben a pillanatban rólam van szó. Amit értéknek gondolok, értéknek pedig azt, ami... De csakugyan mi az érték? Amit Csokonai ír: „Ember és polgár leszek”. Embernek és polgárnak lenni. A magyarkodás nem az, nem a „nagylottyós indulat”. Nem az indokolatlan gyűlölet mások iránt. A komoly szó, a komoly gondolat, az európai értékek képviselője, amely talán a francia felvilágosodással kezdődött. A beszűkült látókör, a szűk horizont nem hagy látni. Régen azt tartották értéknek, ami a haladást szolgálja. Hajdanán ilyesmit tanultunk. Az a haladó író, akinek az eszmevilága a szocializmus felé tart, vagy legalábbis megelőlegezi. Ez a gondolat érvényét veszítette. A haladás nagyon ködös fogalom.

Milyenek az „undokrímek”? ☺

– Kezdjük azzal, hogy Berzsenyi Dániel, Arany János panaszkodott, hogy a magyar nyelv rímekben szegény. „Nyelvünk a többi európai nyelvekkel össze-

hasonlítva, rímekben igen szegény.” Mert más volt a rímeszményük, Berzsenyi az asszonáncot még elvetette, ideálja az egészen tiszta rím volt, valószínűleg emiatt sajnálkozott, hogy a magyar nyelv nagyon koldus a rímekben. Rímes versei mai szemmel nézve elég ügyetlenek, nem is azok az igazi Berzsenyi-versek, kivéve talán a *Levéltöredék barátnémhoz* címűt.

Ma már, az asszonáncok korában nem is olyan nehéz leleményesen, észre nem véve, természetesen rímelni. És csodák csodája, nem is értem, sok költő még az asszonáncot sem tudja jól alkalmazni. Mintha fogalmuk sem volna róla, hogy mi a hosszú, mi a rövid szótag. Még a magánhangzókat csak-csak jól simítják egymáshoz, de a rövidségről-hosszúságról elfeledkeznek, vagy nem értenek hozzá, pedig nem túl nehéz tudomány, de legundokabb a kettévágott szóból konstruált rím: „Kiszáradt a dió- / fa ága. / Majd jön a Jó- / zsi, oszt levágja.” Egyáltalán: undok, ha semmi sem indokolja, ha maga a szöveg is rémes, „alulstilizált”, versnek álcázott próza. Érdekes, hogy még ma is rengetegen írnak rímes verset. Nem tudom, egyáltalán korszerű-e? Van benne valami régies, banális, ami visszahúz. Mondom én, aki versei zömét rímekkel ölti össze. Ennek ellenére mondom, de hát már megszoktam, hogy egy kicsit klasszicizáljak, egy kicsit megnehezítsem a munkát. Szeretik az olvasók látni a leleményt, sok-sok embernek a vers csak akkor vers, ha cseng a sorok végén. Van, aki visszaél vele, rafinált rímeket told bele, minél szokatlanabbat, meghökkentőbbet, akár a szavak kifacsarása árán is, és vannak, akik úgy veszik, mint egy jó kabarétréfát, s az ilyen költőre mondják, hogy művésze a nyelvnek. Az a művész, aki egy régi, elkoptatott rímpárt úgy használ, hogy újnak tetszik. Babits írja: „Barátaim elhagytak engem: egyedül maradtam már. / Lelkemet kiürítettem, / mint aki nagyobb vendéget vár.” Ez a merészség, nem a következő: „nyűtt vonóm a méhkasa / bárki huzigálhasa”. Ez csak geg, nem művészet. Gegnek is gyöngé. Ilyen az undokrím.

Melyik kötetedet tartod a legjelentősebbnek, melyik a kedvenced, fűződik valami izgalmas történet valamelyikhez?

– A *kései Éden* című könyvemet szeretem a legjobban, tessék, nem is verses, csak lírai. De ha a verseskönyveimet nézem, *A szó árnyéka* a legkedvesebb, és – legalábbis az én szememben – a legértékesebb. Nincsenek izgalmas történeteim, az írás egészen hétköznapi munka, mármint abban az értelemben, hogy hiába röpít valami, jut eszembe sorban a megoldás, gyötrődni kell érte, kételkedni és felülkerekedni a kételkedésen. A könyvösszeállítás a legkellemesebb, sőt talán a legizgalmasabb munka. Válogatni, rakosgatni, és úgy gondolni, milyen szépeket ítam, mert ha nem ezt gondolom, akkor az élettől is elmegy a kedvem, hiába minden.

Kik a kedves költőid, kiket olvasol szívesen a szélesebb és a kortárs irodalomban? Kiket tartasz számon a kortársaid közül, ki pályájának alakulását követed figyelemmel?

– Nagyon sok költő van ma is. „Jönnek az új lantosok sereggel” – úgy igaz, ahogy Babits Mihály írta, s mindig is így lesz. Nagyon sok a mai költő, áradnak a könyvek, hála 1989-nek. A Szépirodalmi Könyvkiadó megszűnt, a Magvető csak nagyon válogatva vállalja föl a költőket, úgyszólván csupán családon belül, viszont új könyvkiadók jöttek létre, s csak azon múlik egy-egy

könyv sorsa, hogy kapnak-e rá állami támogatást, vagy sem; hogy egy-egy költő könyvei kelendők-e, vagy sem, tehát nagyjából-egészében a piacon dől el. Nincsenek ideológiai korlátozások. Ostobaságok is a polcra kerülhetnek. És magánkiadásban is bárki az olvasók elé léphet, csak legyen rá pénze. Tehát a könyv, a költő sok, nem úgy, mint hajdanán, a kádári időkben. Nehezen lehet kiválogatni a javát. Már nem vásárolok, csak egy-egy folyóiratot figyelek. Amikor ma egy könyv átlagára 3-4 ezer forint körül mozog, nagyon meggondolom, hogy mit veszek meg. Három-négyet évente. Legutóbb Nádasy Ádám Dantéját, Petri György összegyűjtött verseit.

Olyan idős, amilyen én vagyok, az ember már megcsontosodik, előítéletei alakulnak ki, ezt a költőt ezért, azt a költőt azért nem olvassa: előfordul, hogy jónak tartja, de van egy-egy ok, amiért mégsem veszi kézbe. A minap a rádióban hallottam egy hat-hét költőből álló névsort. Ők a költészet „krémje” – jegyezte meg az elfogulatlan műsorvezető. Fölháborító ez az öntelt, gőgös ítékezés. Ez is az egyik ok, amiért ezt a hat-hét költőt nem fogom olvasni. A kezdőket, a fiatalokat valószínűleg csak saját nemzedékűtársaik olvassák, ami persze elég baj, viszont így, hogy nem forgatom őket, nem tudok róluk ítéletet mondani. Lehet, hogy szemem elől sajnos elsikkadnak a tehetségek. Szorongva figyelem Follinus Annát, akinek *Az erőszak természetrajza* című versét a mai idők egyik legnagyobb teljesítményének látom. Ki tudja-e magát teljesíteni? Akiket elég folyamatosan figyelek, azért figyelhetem, mert megajándékoznak újabb meg újabb könyvekkel. Akiket figyelek, sajnos, amiatt, mert mások is figyelik őket, forog a nevük, hogy úgy mondjam: beállt költők. Meggyőződtem róla, hogy nem a krém-ítélet, hanem verseik szerint érdemes őket olvasni. Meg tudnak rendíteni.

Rakovszky Zsuzsa például nagyszerű költő, Térey János kétségtelenül nagy tehetség, de amolyan húzd meg-ereszd meg, érezni benne a nagyságot, de sokszor megtorpanok, megbotlok benne. Ágh István, Balla Zsófia, Báthori Csaba, Bertók László, Buda Ferenc a névsor elejéről, vagy az ábécé végéhez közelítve Takács Zsuzsa, Tóth Erzsébet, Villányi László verseit is mindig elolvasom, ha a szemem elé kerülnek, függetlenül attól, kit hova sorolnak be az irodalmi székértáborok. (Milyen szomorú hadi szó.) A névsor persze nem teljes. És vannak, akik már meghaltak, pedig nagyjából velem egyidősek voltak. Bella István állt hozzám legközelebb. Petri György zseniális költő, nagyon lehet szeretni és nagyon lehet viszolyogni tőle, annyira bonyolult költő mindent elsöprő személyességével, cinizmusával, kegyetlenségével.

És persze az *Elérhetetlen föld* költőit is rendszeresen elolvasom, és jólesik látnom, hogy annyi idő, ötven év után is megmaradtak, mert ritka az ilyen antológia. Van, ami meghökkent bennük, vannak olyan verseik, amelyekkel mélységesen nem értek egyet, de biztosan ők is így vannak velem.

Könyvtárosként milyen területen dolgozol, dolgoztál? Kutatóként? Olvasótermi munkát végeztél? Volt-e közvetlen kapcsolatod az olvasókkal? Mit csináltál az '56-os Intézetben?

– Majdnem negyven éven át könyvtáros voltam. Kaposvári, tatabányai könyvtárosi pályafutásomat *Szoros betűrend* címmel egyszer megírtam abba a régi Kortársba, amelyet még Kis Pintér Imre, hajdani egyetemi csoporttársam szerkesztett, sőt *A háttérzági plakátragasztó* című kiadatlan regényembe is belettem.

Most néhány mozzanatot emelek ki. A kaposvári üvöltöző könyvtárban egy ideig a falusi könyvtárakat instruáltam, a hideg falusi, pusztai könyvtárakat. Harminchárom tartozott hozzám. Harminchárom! Ennek utána műszaki-tervezettudományi tájékoztató lettem, s ha sokan voltak, természetesen kölcsönözni is be-beálltam. Rengeteg kis bibliográfiát állítottam össze, néhány éven át *A magyar bibliográfiák bibliográfiájában* én voltam a legtermékenyebb bibliográfus. Mint könyvtáros, könyvnezegető ember fedeztem fel Sárközi György ismeretlen regény-átültetését és Radnóti Miklós ismeretlen versfordítását, amelyet aztán az Irodalomtörténet közölt, s a rá következő Radnóti-összes végén a jegyzet közölte is, hogy én találtam rá. Lehet, hogy ez volt könyvtárosi pályám csúcspontja, értelme?

És ne feledkezzem el két könyvtári pályámhoz tartozó könyvemről se: az egyik a *Nomád katona*, amely cigányokról szóló elbeszéléseket gyűjtött össze; a *Piros a vér a pesti utcán* az 1956-ban írt verseket szedegette össze, bárki is, bármilyen színvonalon is írta, amely egyenesen három kiadásban jelent meg. A harmadik a legteljesebb, a legalaposabban gondozott kiadás. Ha már a *Nomád katonát* említettem, hadd mondjam el: a hetvenes-nyolcvanas években nekem volt magánszorgalomból a legnagyobb cigánybibliográfiám, még azelőtt, hogy divatba jött volna a cigányokkal való foglalkozás. Egy kötetre való cigány népdalt is lefordítottam.

A Kortárs által közreadott kis memoárban nem írok róla, itt viszont megteszem: már egyetemistaként is dolgoztam néhány könyvtárban, a Csepel Vas- és Fémművek Központi Könyvtárában, a Ganz-MÁVAG Központi Könyvtárában, mégpedig Bella Istvánnal együtt. Volt egy régi munkásból lett könyvtáros, Oláh Laci bácsi, nagyon kedveltük egymást. Kölcsönadott egy kis táskairógépet a könyvtárból, azon gépeltem le első kötetemet a Péntek Imrével közösen kivett Raoul Wallenberg utcai albérleti szobában.

Amikor 1980-ban visszatértem Budapestre, a Szabó Ervin Könyvtár keletföldi fiókjában dolgoztam, aztán az Egyetemi Könyvtárban, végül 1994-től 2002-ig az 1956-os Intézetben voltam mindenek könyvtáros: jártam a várost, vásároltam, leltároztam, katalogizáltam, kölcsönöztem, intéztem a könyvtárközi kölcsönzést, s évről évre összeállítottam az 1956-os forradalomról szóló friss könyvek, tanulmányok bibliográfiáját. A történelem tudományát első kézből kaptam Litván Györgytől, Kende Pétertől, Bak M. Jánostól, Rainer M. Jánostól, Kozák Gyulától, Kenedi Jánostól, Standeisky Évától, Békés Csabától, Valuch Tibortól, Ungváry Krisztiántól, Keller Márkustól. Márkust azért is kedveltem, mert zombai gyerek volt, márpedig – köztudott – az orosháziak Vas és Győr megyéből való vándorlásuk során Zombán is meghúzódtak egy darabig. Hogy Győr megyéből vándoroltak, a nevem a bizonyíték, a Győri.

Ketten voltunk könyvtárosok. A másik a drága Gyenes Judith volt, akivel elég nehezen csiszolódtam össze, de összezsizolódtam, Maléter Pál özvegye, mellesleg Erkel Ferenc rokonságához tartozott, neves családkról beszélt, amelyekhez mind-mind ugyanúgy rokonsági, vérségi kapcsolat fűzte. Sokszor meg is kérdeztem tőle: – Hát magának mindenki rokona? – És jót neveltünk.

Sok ötvenhatos bejárt hozzánk, sok történetet hallottam tőlük. Így tudtam meg, hogy ötvenhatban miért Beethoven Egmont-nyitányát játszották mindig. A Kab-hegyi közvetítő toronyban a működtetők családjukkal együtt ott éltek, s a gyerekeknek egy klubot alakítottak ki. Az egyik műszaki ember szólt nekik: hozzatok már valami hanglemezt, a szüneteket ki kellene tölteni, és a gyerekek ezt a lemezt választották ki, tehát teljesen véletlen, hogy ma az Egmont-

nyitány az ötvenhatos forradalom jelképe. Így tudtam meg komlói emberemtől, hogy az 1963-as úgynevezett nagy amnesztiával nem szabadult ki minden ötvenhatos elítélt, aki például a pesti Juta-dombon fegyvert fogott a szovjet hadseregbe, mert védeni akarta Magyarország függetlenségét, az még sokáig raboskodott. Elég gyakran bejárt például Farkas Vladimír is, apjának, Farkas Mihálynak az életrajzához gyűjtött adatokat, ami aztán halála miatt mégsem készült el. Áradt belőle a szó, ha Gyenes Judith félbe akarta szakítani, azzal akadályozta meg: – Egy pillanat! –, és máris rendíthetetlenül folytatta a monológját. Nem volt nagy öröm még kezét is fogni vele, mindig hideg, izzadt volt a tenyere, legalábbis úgy éreztem.

Sajnos 2012-ben meg kellett válnom az '56-os Intézettől, bár ideje is volt, elvégre betöltöttem a hetvenedik évemet. Néhány nagyra törő bibliográfiám kéziratban maradt, a Kádár-korszak nagy bibliográfiája, a szamizdatok bibliográfiája a legteljesebb, ami létezik. A történelemtudomány nagy kárára már nem lesz, aki végső formába öntse.

Kinek mutatod meg először az új művet? Kinek adsz a véleményére?

– Annak, akivel együtt élek, a feleségemnek, akinek idegesítően jó szeme van, sokszor meg is neheztelek rá. Jó ideig sokszor még neki sem adom oda, mert közben még elő-előveszem, nézegetem, alakítgatom. Mielőtt verset küldök a szerkesztőségeknek, kikérem a tanácsát. Jobban tudja a helyesírást, mint én, elvégre magyart (és németet) tanított gimnáziumokban, és csak egészen pontos, hibátlan szövegeket szeretnék leadni. Bizony, az is előfordult, hogy az írás hevében az állítmányt meg az alanyt nem egyeztettem, csak belelátam a szövegbe az egyeztetést. Tömörítésre ösztönöz, megnyír, sőt van úgy, hogy kinyírja az egész verset, és törlöm, majd lesz helyette másik.

Egyetemista koromban Bella Istvánnak mutattam meg őket, mert Bella is megmutatta a sajátját. Azonnal olvasóra volt szüksége, sóvárgott a mások véleményére. És amint láttam, már nem nagyon javított rajtuk, nyomtatásban ugyanúgy jelent meg, ahogyan ideadta.

Vidéken természetszerűleg nem akadt olyan ember, akitől szívesen vettem volna bármilyen véleményt. Kaposváron együtt éltem Takáts Gyulával. Egyetlenegyszer a kezébe adtam egy Kortárst. Elolvasta, és azzal adta vissza: – Ez a legújabb egyetemi stílus? – Nem azt mondanám, hogy megsértődtem, csak ettől fogva nem láttam értelmét, hogy megmutassam neki a verseimet, hogy beszélgessek vele. Nem hiszem, hogy vágyott volna rá, megvolt a maga világa, a megyei múzeum igazgatása, a balatoni Becehegy idillje. És ne felejtjük: egy kisvárosban óriási távolság van egy kis könyvtáros és egy nagy intézmény igazgatója között. Ma már fölkeresném.

Milyen irodalmi és egyéb terveid vannak?

– Tavalý a Napútnak leadtam egy új verseskönyv anyagát, az a tervem, hogy várom a megjelenését. Van két kiadatlan regényem, az a tervem velük, hogy múltjon el fölöttük minden álmodozás, én nem házalok velük, minek az újabb kudarc? Válogatott versek? Ma? Már úgy fog elmúlni az életem, hogy nem válogatunk, nem összesezünk, ha én lennék a kiadó, én sem fektetnék be ilyen bizonytalanba. Tudomásul veszem, hogy ma „a világ ötven nyelvéen megjelent” regényeké a siker, azt írja róluk az Amerikai Lap, hogy „páratlanok, le-

nyűgözőek, lebilincselőek”, „tökéletesebb könyvet nehéz elképzelni”, „ragyogó, rejtelmes, varázslatos”. Mindez magyarul. Viszont még sokat szeretnék írni, és mostanában is elég sokat jár a billentyűkön az ujjam. És még van egy titkos vágyam: Kőbánya nevét Pestszentlászlóra szeretném változtatni, mert Kőbánya nem kő kövön, hanem egy érdekes, különleges városrész a maga elhagyott gyáraival, a maga szertelenségeivel. Mert itt élek.

Miként látod a kortárs irodalmi életet?

– Kívül vagyok az irodalmi életen, alig van egy-két író, költő, akivel találkozni szoktam. Gyanakodnak egymásra, irigylik a mások sikerét, a mások díjait, igyekeznek minél több díjat beszerezni, mert a díj siker, pénz. (Jót vettem, amikor az egyik idős költő a rá jellemző önróniával azt mondta: – Én vagyok a nagy díjbeszedő. – Csakugyan sok díjat megkapott, de ártatlan benne, sohasem kilincselte érte.) Az nem irodalmi élet, hogy mindenkiből legalább kettő van, két társaság, alakulat, szervezet, és egymásnak hátat fordító fórum, nem vesznek egymásról tudomást, olykor pimaszul ócsárolják egymást, hiányzik a higgadt hang, olyan idő járja, mint Adyé, amikor végletesen szidalmazták egymást. Valószínűleg nem is lehet másképp: aki nem ért egyet a másik fél ideológiájával, nem fog neki kezet nyújtani. Nem hajlandó észrevenni a másik fél értékeit, elhallgatja. Ha odatartozik, vagy ha odarögzítik, a másik fél átnéz rajta, mint az üvegfalon. Nem is lesz másképp, reménytelen. A hálózatok összefognak, aki a hálózaton kívül van, az ne akarjon belülré kerülni.

Érdekel-e az olvasó szempontja? Kapsz olvasói visszajelzéseket? Van még versolvasó ember?

– Ki az olvasó? Aki egy messzi könyvesboltban megveszi a könyvem, az magányosan fogja elolvasni, a szava nem ér el hozzám. Egy másik költő nem fog levelet írni, olvastalak, tetszett, olvastalak, ez meg ez nem tetszett, az meg az viszont nagyon is. Én megkísérlettem, írtam teljesen idegen költőnek, de nem vettem észre, hogy érzékelte volna: egy másik költő írta. Elcsüggedtem, nem kísérleteztem tovább. Nem viszonzást vártam, csak egy jelet, egy félmondatot.

Van-e még versolvasó? Néhány költőnek van olvasója, van költő, aki azzal dicsekedhet, hogy évente százötven író-olvasó találkozásióra hívják (ezt a bűvös számot egyszer már használtam). Őt tehát olvassák. Talán ő megmondaná, mi a titka. Amit én gyanítok róla, nem lenne hízelgő rá nézve. Emlékszel Baranyi Ferenc, Soós Zoltán nevére? A hatvanas évek híres költői voltak. Baranyinak én még hálás is vagyok, mert az Egyetemi Lapokban ő jelentetett meg először, és azért nem Soós Zoltán volt, nem tehetségtelen. Sajnos nem olvastam, de azt írták, Dante-fordítása remek. Ne csak Nádasdy Ádáméba olvassunk bele, Baranyiéba is, úgy kerek a világ. Ha még olvasnak egyáltalán Dantét. Ha olvasnak még egyáltalán verset. De maguk a költők is tehetnek róla. Olyan nyelven írnak (hogy igaztalanul általánosítsak) olyan verseket, amelyekről az ártatlan olvasó nem hiszi el, hogy vers. Mintha a versnek ma nem lenne tétje. Olyan verseket olvasok, amelyek tét nélkül, tehát mag, súlyos belső tartalom, jelentés nélkül íródnak, nincs bennük katarzis. Érdemes lenne egyszer egy komoly irodalomtudósnak elemeznie a mai költészetet. Milyen stílusirányai vannak, melyikhez mi a kód. Az antológiák nem segítenek. Amikor száz költőt zúdítá-

nak ránk, akkor kiről tudjuk, hogy valóban az? Ha van bennük tíz-tizenkét jó költő, azok is elvesznek az áradatban.

Miért írsz, amikor írsz? Nehezen írsz, vagy könnyen, gördülékenyen? Hogyan születik a Győri László-vers? Szeretsz írni?

– Azért írok, mert bánt, fáj, mert örömet okoz valami, és azt próbálom átadni a versnek, szeretném megfejteni az okát, a végére szeretnék jutni. Fölrémlik egy emlék, le akarom festeni, eszembe jut egy gondolat, megpróbálom világossá tenni. Az emlék, a gondolat önmagában még semmi, ha nem teszem általánossá, nem ér semmit. Az első vázlat könnyen megy, a többi a nehéz, a vázlatból egészset alkotni. Mondjuk úgy: alkotni. Nem egy versről fogok most írni, egy dramatikus írásról (szövegről). Azt olvastam egyszer, hogy drámaírói pályázatot hirdetnek. Dráma? Még sosem kísérleteztem vele. Leültem, és néhány óra alatt megírtam egy felvonásnyi, rövid darabot. Elküldtem az Alföldnek, azonnal elfogadták, és meg is jelentették. Életem legkönnyebben készülő műve volt. Először nem is gondoltam komolyan, aztán mégis komolynak láttam, akkor postáztam. A verseket napokig, hetekig írom, sőt évekig. Meglátok rajtuk egy foltot, letisztítom, új foltot látok, újra letisztítom. Nem szívesen dobok el semmit, de mára odáig jutottam, hogy minden szívfájdalom nélkül kitörlöm a gépből. Majd lesz helyette más. Eszerint szeretek írni, örömet okoz, öröm nélkül nem is lehetne csinálni.

Van még egy faktor, az elismerés, a siker. Még egy nagy költőnkől is fölgyezték, hogy belekezdett egy nagyobb műbe, de az első részletekre fanyalogtak, erre kedvetlenül abbahagyta. Ha még ő, az élő klasszikus is, akkor nekem tulajdonképpen már régen abba kellett volna hagynom az egészet. Csakhogy az ilyesmit nem szívesen vallja be senki, mert akkor mindjárt ráragasztják az amúgy is ráragadt sikertelenséget, ami egyenlő a tehetségtelenséggel. És ki akar jelentéktelen, tehetségtelen lenni.

Figyelemmel kíséred a napi politikai eseményeket, hatással van rád a közélet?

– Nem lehet nem figyelemmel kísérni. Illetve lehetne csak zenés rádiót hallgatni, a Bartókot, amint nyaranként azt is teszem, Kutasón csak a Bartók szól, de néha még azon is hall híreket az ember. Újságot nem olvasok, amióta megszűnt a Népszabadság. Az interneten szoktam nézelődni, tehát a közélet újdonságai csak el-eljutnak hozzám, és szomorú vagyok, apatikus. Milyen országban élünk? Hogy jutottunk idáig? Ha nem kérdezem, ha nem mondom ki nyíltan, hogy ez a világ nem az enyém, hogyan állok majd azok elé a barátaim, ismerőseim elé, akikkel naponta egyetértek, és egy interjúban pedig máshogyan beszélek. Írtam nem egy politikai verset, ha meg is jelentek, sajnos senki sem vette észre, senki sem írt vagy telefonált rám, hogy milyen jó, hogy megírtad. Az efféle versekre mondom, hogy tétjük van, például az, hogy ellenségeket szereznek.

Elégedett vagy a pályád alakulásával? Vannak még megvalósításra váró terveid?

– Sokkal többet elértem, mint amennyire valaha számítottam. Úgy tudtam alakítani a pályámat, hogy mára öntudattal mondhatom: létrehoztam valamit. Rosszat is írtam, de talán több jót. Voltak hosszú idők, amikor nagyon bi-

zonytalan voltam magamban, mára elmúlt. Ha nem ismernek el annyira, mint amennyire szeretném, most már nem magamban látom az okát, hanem a nem szolidáris, barátságtalan, közönyös irodalmi életben, és (újra) a démoni hálózatokban. Panaszkodni azonban hiábavaló, írni nem. A számítógép, a billentyű, a toll a támaszom. Még jó, hogy vannak betűk.

Jövőre is (a jövődre is) a betűkre számítok. Egy egységet írni, még egyet, egy nagyobb egységbe összerakni őket, és annak a nagyobb egységnek testesülést szerezni, ez a lehetséges tervem.

Melyek voltak alkotói sikereid? Hogy élted meg ezeket? És a kudarccokat?

– Első alkotói sikerem az volt, amikor a Békés megyei újságban megjelent egy Szytyepan Scsipacsov-fordításom. Negyedikes gimnazista voltam, és ha nem is sajátjal, de verssel büszkélkedhettem. Meglepődve látom, hogy egy szerelmes verse az interneten kering. Azt hiszed, nőttem egy nagyot a többiek szemében? Dehogy! Én azonban első költői sikeremnek láttam. Aztán egy saját vers az Egyetemi Lapokban. Azt hiszed, nőttem a lányok szemében? Dehogy! Aztán még egy vers egy igazi irodalmi folyóiratban, az Új Írásban. Ezután már csak a langyos közölgetések következtek. Úgy éreztem, hogy langyosak. Ha nem is mondogattam, mindig bennem volt tudatlanul Nadányi Zoltán négy sora: „Bizony, utolsó szalmaszál, / bizony, fuldoklik, aki él. / De aki több a többinél, / e szalmaszállal partra száll.” Nem szép? Nem vigasztaló? Mintha igaz lenne, hogy csak kudarc meg kudarc taposta egymást. Ebből is egy kicsi, abból is egy kicsi, egy adag siker, egy tál kudarc, ilyen az asztalom.

Voltál már alkotói válságban? Hogyan léptél ki belőle, mi lendített tovább?

– Amikor Kaposvárra költöztem azzal az aljas céllal, hogy egyszer majd ingyenes tanácsi lakáshoz jussak, ami Pesten elképzelhetetlen volt, nagy csönd állt be, vagy négy esztendeig csak botorkáltam, egy-két strófa után minden kísérletet abbahagytam. Az egyszobás albérlet kettesben a feleségemmel egyáltalán nem volt alkalmas az írásra, akkori feleségem is megnehezítette a dolgom: olyan nyugtalan volt, hogy munka után minden este órákig sétálnom kellett vele, hétvégeken kirándulni a határban, megnézni újra meg újra a Rippl-Rónai villa kertjét, megnézni, elterülni a füben a vörösfenyők alatt. Bár nem fogalmazta meg, de valószínűleg szorongott a szűk szobában. Nem számítottam rá, hogy a kollégium, a kávéházak nyüzsgése után a magányosság elveszi az erőmet. Egyetlen munkatársam volt, akivel néha összejártunk, a többiek siettek haza főzni, tévézni, gyereket nevelni. A helyi újság, akár a többi, a párt propagandalapja volt, az irodalomnak nem volt benne helye, nem úgy, mint negyvenöt előtt, hogy például Juhász Gyula életművének jó részét a szegedi újságoknak köszönhette. (Hogy a mai újságokból ki van tiltva az irodalom, arról jobb nem beszélni.) Takáts Gyulán kívül egy irodalmár volt még a városban, Papp Árpád, Kazantzakisz *Zorbász, a görög* című regényének egyik fordítója, a fél regényé. A léte rajtam nem segített. Amikor lakáshoz jutottunk, nevetséges, de a tér, a konyha segített rajtam, éjszakára leülhettem az asztal mellé.

Unalmas polgárváros volt, én legalábbis szörnnyen untam. Még polgárvárosnak sem mondanám. Nem volt képes egy irodalmi folyóiratot összehozni, a Somogy csak tengett-lengett, időnként föléledt, időnként befújta a sivatagi homok. Talán ha eleven, életerős lett volna, csak próbáltam volna tető alá hozni

valamit. De így nem serkentett. Egy időben a könyvtár igazgatóhelyettese volt a főszerkesztő, eszébe sem jutott: van egy munkatársa két szobával arrébb, aki állítólag verset ír, hogy szóba álljon velem. Én is csak tengtem-lengtem, amíg egy napon Tatabányára nem költöztem.

Boldog vagy?...

– Boldog lennék, ha tudnám, mi a boldogság. Egyensúlyba kerülni a világgal, saját magammal? Úgy lebegni, mint ahogy négyórás altatás után lebegtem a kórházi ágyon? Olyan könnyűséget, mámort éreztem, amelyet sem azelőtt, sem azután soha. Összefüggéstelen, érhethetetlen mondatok eredtek belőlem, tudtam is magamról, meg nem is. Persze nem így szeretnék még egyszer boldog lenni.

Amíg vannak szép emlékeim, amelyeket szívesen felidézek, egy-egy megrendítő vers, egy-egy ölelés, addig boldogságban ringathatom magam. Amíg történik velem valami jó, egy jó ebéd, egy jó könyv, egy szép emberi gesztus, addig talán boldog is vagyok. Ha gyerekeimmal, unokáimmal történik valami jó, gyarapodnak, nőnek, lakáshoz jutnak, állásuk akad, akkor minden rendben van. Amíg tudok elégedetlen lenni valamiért, mert nem sikerül egy vers, viszont benne van a siker lehetősége; elégedetlen, mert a töredékes, a fél sikert kevésnek tartom, de talán holnap elkövetkezik, mert élek, dolgozom, addig van egy rekesz bennem, amely még kinyílhat. Aztán jön a *huss*.